

**ТАЛАБА-ЁШЛАРНИ СПОРТ МУСОБАҚАЛАРИГА
ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ТАДБИРЛАР
ТАШКИЛЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.020>

Сапарниязов Сансызбай Кадирниязович,

*Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Нукус
филиали ассистенти*

Аннотация. Мақолада бугунги кунда бўлажак жисмони йтарбия ўқитувчиларини тайёрлашда тарбиявий аҳамиятга эга бўлган тадбирларнинг ташкиллаштиришнинг аҳамиятига доир масала хусусида сўз юритилган. Шунингдек, жисмоний тарбияда нафақат физиологик ҳолатлар, балки гоявий-маънавий жараёнларнинг ҳам ўрни беқиёс эканлиги таъкидланган. Мақолада ташкил этилиши мумкин бўлган тадбирлар сценарийларидан намуналар келтирилган.

Калит сўзлар: тадбир, гоявий, жисмоний тарбия, сценарий, педагогик шарт-шароит.

**THE SIGNIFICANCE OF ORGANIZATIONAL MEASURES TO
IMPROVE THE SYSTEM OF PREPARING STUDENTS FOR SPORTS
COMPETITIONS**

Saparniyazov Sansyzbay Kadirniyazovich,

*Assistant of the Nukus branch of the Uzbek State University of Physical Culture
and Sports*

Abstract. The article discusses the importance of organizing educational events in the preparation of future physical education teachers. It was also noted that the role of not only physiological conditions, but also ideological and spiritual processes in physical education is unique. The article provides examples of possible event scenarios.

Keywords: event, ideological, physical education, scenario, pedagogical conditions.

**ЗНАЧЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ МЕРОПРИЯТИЙ ПО
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К
СПОРТИВНЫМ СОРЕВНОВАНИЯМ**

Сапарниязов Сансызбай Кадирниязович,

*Ассистент Нукусского филиала Узбекского государственного
университета физической культуры и спорта*

Аннотация. В статье рассматривается важность организации мероприятий воспитательного значения в подготовке будущих учителей физической культуры. Также было отмечено, что роль не только физиологических условий, но и мировоззренческих и духовных процессов в физическом воспитании уникальна. В статье приведены примеры возможных сценариев событий.

Ключевые слова: мероприятие, идеологическое, физическое воспитание, сценарий, педагогические условия.

Кириш. Талабаларнинг асосий фаолият тури ақлий меҳнат ҳисобланади. Ахборот ҳажмининг мунтазам ошиб бориши, ўқув дастурларининг мураккаблиги дарс тайёрлаш, тўғарак машғулоти учун кўп вақт талаб қилади ва ҳаракат фаоллигини анча чегаралаб қўяди. Бундай шароитда жисмоний машқлар билан мунтазам шуғулланиш муҳим аҳамиятга эга, бу талабалар организмнинг функционал имкониятларини тўлиқ сафарбар қилишга ёрдам беради [1, 2]. Бунда нафақат алоҳида аъзо ва тизимлар функциясида, балки уларнинг ўзаро алоқасида ҳам қайта қуриш рўй беради. Онтогенез жараёнидаги жисмоний иш қобилиятининг шаклланишига боланинг ёши, жинси ва соматотиби сезиларли даражада таъсир кўрсатади. Аммо бу жараёнда нафақат жисмоний, балки маънавий-маърифий-ғоявий тадбирларнинг аҳамияти бекиёс ҳисобланади. Шунингдек, тадбир ташкилотчиси учун биринчи навбатда сценарий тузиш малакасини эгаллаш муҳим аҳамиятга эга.

Материаллар ва методлар. Мазкур мақола бўйича маълумотларни ўрганиш ва тақдим этишда илмий-услубий адабиётлар таҳлили, анкета сўровномаси, педагогик кузатув, педагогик тестлаш, педагогик тажриба каби илмий тадқиқот методларидан фойдаланилди.

1. Таҳлил ва муҳокама. Оммавий байрам ва томошалар драматургиясининг асосини сценарий ташкил этади. Сценарий (итальянча «Scenario» — адабий-драматик асар деган маънони англатади) тадбир мазмунини адабий тасвирлаш бўлиб, бунда жиддий кетма-кетлик асосида ҳаракат элементлари бўлмиш мавзу ва ғоя, бир бўлакдан иккинчисига ўтиш, блоклар, безаклар, матнлар тўлиқ кўрсатилади.

Сценарий табиати бўйича бир қанча турларга бўлинади:

1. Кино сценарий:

- a) бадиий фильмлар сценарийси;
- b) хужжатли фильмлар сценарийси;
- d) илмий-оммабоп фильмлар сценарийси;
- e) кўғирчоқ ва мультфильмлар сценарийси.

2. Телевизион сценарийлар:

- a) адабий-бадиий кўрсатувлар сценарийси;
- b) публицистик-ахборот кўрсатувлар сценарийси;
- d) маънавий-маърифий кўрсатувлар сценарийси;
- e) ижтимоий-сиёсий кўрсатувлар сценарийси;
- f) ўйин-кўнгил очар кўрсатувлар сценарийси;
- g) телевизион фильмлар сценарийси;
- h) мусиқий кўрсатувлар сценарийси ва ҳ.к.

3. Радиоэшиттиришлар сценарийси:

- a) ижтимоий-сиёсий эшиттиришлар сценарийси;
- b) адабий-бадиий эшиттиришлар сценарийси;
- d) публицистик-ахборот эшиттиришлари сценарийси;
- e) мусиқий эшиттиришлар сценарийси;
- f) маънавий-маърифий эшиттиришлар сценарийси;
- g) Ўйин-кўнгил очар эшиттиришлар сценарийси.

4. Цирк томошалари сценарийси.

5. Оммавий байрам ва томошалар сценарийси.

Оммавий байрам ва томошалар сценарийси — синтетик асардир. Унда драматургиянинг элементлари бўлиб, кўпроқ эпик характердаги (баъзида лирик-эпик) асарларга яқинлашиб, кўпроқ у ёки бу масштабиликни, ижтимоий

ходисаларни акс эттиради. Унинг «қаҳрамонлар»и бир-бири билан курашмай балки, ижтимоий давр зиддиятининг у ёки бу томонида, ёки умумхалқ ишининг катта ёки кичик участкасида фаолият кўрсатадилар.

Оммавий байрам ва томошалар қаҳрамонларнинг масштаби жуда ҳам кенгдир. «Ҳар бир сценарийнинг бадиий даражаси, умумий драматургияда бўлганидек, эпизодларнинг драматургик тугалланганлиги, картинанинг образли яқунланганлиги, томошабинга таъсир этувчи эмоционал кучларнинг бошидан охиригача ривож, драматургия талабларига жавоб бера олиши билан белгиланади.

Шундай бўлишига қарамай, оммавий байрам ва томошалар сценарийси, театр учун ёзилган пьесадан, бадиий фильмга ёзилган сценарийдан фарқ қилади. Ундаги публицистик вазифалар аҳамиятли, ижтимоий ҳодисалар аниқ қаҳрамонларнинг шахсий қарама-қаршиликлари орқали эмас, балки ижтимоий зиддиятларни эпик принципи бўйича, яхлит намойиш этилади» [3].

Оммавий байрам ва томошалар сценарийси томошабинга эмоционал таъсир қилиш борасида кенг имкониятларга эга.

Бундай сценарий муаллифи, томошабинларга берилган тарихий фактларга бўлган муносабатига суяниши мумкин.

Сценарий муаллифи унга драматургик асарлардан парчалар киритиши ёки аниқ қаҳрамонларнинг аниқ тўқнашувларини кўрсатувчи у ёки бу драматургик характерига эга бўлган эпизодларни ўзи ёзиши мумкин. Лекин бу сценарийга санъатнинг бошқа турларидан — мусиқали картинка, пластик-спорт чиқишлари, кино- ва видеокадрлар, бадиий ўқиш кабиларни қўшиш мумкинлигини эътиборга олиш лозим. Албатта, сценарийда қанчалик кўп бадиий воситалар қўлланилса, у шунчалик мураккаблашади, лекин сценарийнинг ғоявий-бадиий яхлитлигини вужудга келтириш осон бўлади. Шунинг учун сценарий драматургияси, яъни унинг композицион қурилиши катта аҳамиятга эгадир.

Оммавий байрам ва томошалар сценарийси томошабинга кўп томонлама эмоционал таъсир қилиши билан бирга томошабинларни байрамнинг фаол иштирокчисига айлантириб, томошабинни, қаҳрамонлар ўртасидаги у ёки бу қарама-қаршиликларга бўлган муносабатлари, кечинмаларида бирга бўлишни талаб қилмайди. Шунинг учун оммавий байрам ва томошалар сценарийсида доимо қарама-қаршиликнинг бўлиши талаб қилинмайди.

Масалан, «Наврўз», «Меҳржон», «Биринчи қадам» байрамлари, халқ сайллари. Бундай байрам ва сайлларда, умуман, қарама-қаршилик ўмаслиги мумкин.

Сценарий муаллифи сценарий яратиш жараёнида, асосан маҳаллий далил, ҳужжат ва тарихий материалларга асосланиб, улардан тўғри фойдалана олиши лозим. Муаллиф қўлланилаётган расмий ҳужжатларни қуруқ чикмаслиги учун шундай бадиий услубларни топиши керакки, бу бадиий услублар, ёрқин, ҳаяжонга солувчи, эмоционал ҳаракатдаги асарга айланиши керак. Муаллиф ўзи ишлатаётган тарихий- ҳужжатли материални яхши билиши, ўзи тасвирлаётган даврнинг тарихчисига айланиши керак. Битта ҳужжат контекстда турлича таъсир қилиши мумкин.

Бизга маълумки, тарихий далил ҳеч қачон қайтарилмайди ва уни бошқатдан вужудга келтириб бўлмайди. Шунинг учун у ҳеч бир асарда гавдалана олмайди.

Ҳужжат эса- бу далил ҳақидаги гувоҳликдир. У реал мавжуд бўлиб, уни бемалол ишлатиш мумкин. Бундан ташқари, бўлиб ўтган ҳодисалар ҳақидаги ёзма гувоҳликлар, баённома, стенограмма, никоҳ ҳақидаги гувоҳнома ва ҳ.к.лар

далил сифатида ишлатилиши мумкин. Ё бўлмаса фотосуратлар, кинокадрлар «тасвирий» далил сифатида қўлланилади.

Оммавий байрам ва томошалар сценарийсини яратиш жараёнида, албатта мавзу ва ғояни аниқлаб олиш лозим. Кўпинча буларнинг иккисини аралаштириб юборадилар. Турли ғоявий позициядан, ушбу мавзуда ўз ғояларини очиб берадилар. Бадий спорт томошаларини ўтказишда мукамал ёзилган сценарий керак бўлади. Майдонни, яъни тадбир ўтадиган жойга мазмун бериш мазкур тадбирнинг амалга оширишнинг энг қийин шартларидандир. Сценарий, монтаж варақаси, дастурлар асосида иш олиб борилади. Спорт ва санъат - бу мамлакатни бошқа юртларга таништирувчи восита, элчи ҳисобланади. Шунинг учун ҳам давлатимиз сиёсатида спорт ва санъатни ривожлантиришга қаратилган бир қанча қарор ва фармонлар, фармойишларига гувоҳ бўламиз. «Соғ танда соғлом ақл» деганларидек, жамият учун ҳам соғлом инсонлар зарурдир. Бадий спорт томошаларини яратишда сценарист режиссор ва спортчи-мураббий билан маслаҳатлашган ҳолда уларнинг хатти- ҳаракатларини қоғозга туширишга ҳаракат қилади. Бундай тадбирлар асосан, мусобақа шаклида ўтказилади. Унга театрлаштириш усуларини қўллаш эса тадбирнинг бадий жиҳатларини янада кучайтиришга, фаоллаштиришга сабаб бўлади ва натижада томошабин ўзи кутмаган роҳатбахш манзараларга дуч келади, томошага нисбатан фаоллиги ошиб боради.

Бадий спорт тадбирларини икки ёки уч босқичда, яъни икки ёки уч кун уюштириш мумкин. Биринчи ва иккинчи кунлари ғолиблар аниқланиб, учинчи кун эса финал ўйинлари ўтказилиши мумкин. Мисол тариқасида бокс ўйинларига бағишланган шоу дастурини оладиган бўлсак, унинг қуйидаги тартибда ўтказиш, яъни сценарийнинг композицион тузилишини қуйидагича белгилаш мумкин:

а) Пролог - финал иштирокчилари бўлмиш спортчилами сахнага турли таърифлар билан таклиф қилиниши.

б) Эпизодлар қатори 1,2,3,4 раундлар ва улар орасидаги бадий қисм.

с) Кульминация - охирида қолган энг кучли жангчиларнинг чиқиши.

д) Финал - ғолибларни аниқлаш ва тақдирлаш.

Шундай қилиб сценарий ёзиш кетма-кетлигини педагог ҳамда режиссёр Ф.Ахмедов қуйидагича тузади [4]:

Асарнинг ғояси — бу муаллифнинг жамият ҳаётини (яхшилаш) ўзгартириш, асарнинг нима сабабдан ёзилгани борасидаги фаол фикридир. Бу бизнинг нима учун курашга чорлашимиздир.

Мавзу — бу сценаристнинг нима ҳақида ҳикоя қилмоқчилиги, тадбирда ёритиладиган ҳаётгий кўринишлардир.

Байрам ёки томошанинг ғояси бадий ва ҳужжатли материалларни танлашда асос бўлади. Ғоя фақатгина байрам ёки томошанинг охирида (финалда) ечилиб, томошабинга мулоҳаза учун озуқа бериши лозим.

Сюжет - бу ҳаракат давомида воқеаларнинг ривожланиш зан-жиридир. Сюжет ҳар қандай театрлаштирилган томошада қарама-қаршиликсиз ривожланмайди.

Фабула — асар мазмунида ҳаракатнинг асосий моментларини тасвирлашдир. Бошқача қилиб айтганда, фабула бу умумлаштирилган сюжет, сюжет эса, конкретлаштирилган (аниқлаштирилган) фабуладир.

Композиция — бу драматургия қонуниятларига асосланган ҳолда, байрам ёки томошанинг барча компонентларини бир бутунча жамлаб, ҳаракатни

ташкил этишдир. Театрлаштирилган байрам ва томошаларнинг композицион тузилиши — пролог, асосий ҳаракатдаги тугун, кульминация ва флнал (ечим) дан ташкил топади.

Пролог — бутадбирнинг асосий ғоясини умумлашма тарзида тасвирлашдир.

Тугун — бу ҳаракатнинг бошланиши бўлиб, томошабин фикри ва ҳис-туйғуларининг асосий, биринчи даражали воқеасидир.

Асосий ҳаракат — бу сюжетнинг, қарама-қаршиликнинг ривожланиши бўлиб, кураш жараёни, тўкнашувлар ва тўсиқларни енгиб ўтишни тасвирлашдир. Айнан мана шу ерда зиддиятлар ривожига жуда ҳам муҳимдир.

Кульминация — бу ҳаракат ривожининг энг юқори нуқтаси ва энг юқори кескинлигидир. У албатта ечимга олиб боради.

Финал — (кўпинча уни ечим деб, баъзида эпилог деб ҳам атайдилар) бу байрам ёки томошанинг тугалланишидир.

Сценарийда композициянинг ушбу компонентлари тўлиқ иштирок этгандагина тўлиқ бадиий асар тусини олади.

Хулоса. Оммавий театрлаштирилган томошалар сценарийсида ҳаракатнинг узвийлигига бўлаётган воқеаларни қайд этиш билангина эмас, балки энг муҳим масалалар ғоя ва мавзудан келиб чиқиб, эришилади. Ўйламасдан уланган элементлар орқали томошабинга ҳеч нарса бера олмайдиган тартибсизлик келиб чиқади.

Оммавий байрам ва томошалар элементларининг комплекслиги ва кўп томонлилиги унинг сценарийсининг ўзига хос хусусиятидир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Вайнбаум С.Я. Дозирование физических нагрузок.-М.: Просвещение, 1991.-64 с.
2. Гончарова О.В. Болаларнинг жисмоний сифатларини тарбиялаш. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2015.-204 б.
3. Рустамов В. Сценарийнавислик маҳорати. Т.: - «Баркамол файз медиа», 2017.
4. Аҳмедов Ф. Оммавийтадбирвабайрамлар режиссураси ва актёрликмаҳорати. Чўлпон Тошкент-2007.